

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.10>

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ДОКТРИНА ТА РЕАЛЬНІСТЬ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Ляшко Д.В.,

*аспірант Навчально-наукового інституту права**Національного університету водного господарства та природокористування,**адвокат, керуючий партнер АО «Істина»*

ORCID: 0009-0005-0989-2839

Ляшко Д.В. Правова визначеність у кримінальному праві: доктрина та реальність правозастосування.

Метою проведеного дослідження є виявлення основних розбіжностей між доктринальним тлумаченням елементу верховенства права – принципу правової визначеності та його практичним втіленням його вимог у системі кримінального права України.

У статті проведено комплексний теоретичний аналіз принципу правової визначеності закону про кримінальну відповідальність. Розкрито основні підходи до розуміння та тлумачення поняття правової визначеності.

З'ясовано, що правова визначеність є елементом правової доктрини, запорукою справедливого судочинства та загальновизнаним принципом права, який встановлює вимоги до нормативно-правових актів, щодо: логічності їх викладу, чіткості формулювання, прозорості, послідовності та передбачуваності механізму внесення змін.

Досліджено її роль у забезпеченні сталості, передбачуваності та справедливості кримінального провадження. Проаналізовано основні недоліки нормативно-правового регулювання вимог правової визначеності кримінального закону, зокрема відсутність її офіційного закріплення на рівні національних правових актів.

Опрацьовано основні наукові дослідження, кримінальне законодавство та судову практику у цій сфері.

Виокремлено основні чинники, що перешкоджають реалізації принципу правової визначеності у кримінальному праві України: недостатня чіткість правових норм, правові прогалини та колізії, нестабільність законодавства, широкі дискреційні повноваження органів влади, непослідовність результатів судового тлумачення, проблеми практичного правозастосування. Констатовано, що забезпечення визначеності закону про кримінальну відповідальність є не лише теоретичною а й дійсною практичною проблемою, яка потребує нагального вирішення.

Сформульовано висновки щодо стану забезпечення правової визначеності кримінального права України. Встановлено, що відсутність законодавчого визначення поняття правової визначеності, виокремлення та закріплення його основних елементів зумовлює його фактичну неефективність.

Наукова новизна дослідження полягає у застосуванні комплексного підходу до аналізу проблеми правової визначеності кримінального права, поєднанні теоретичних та практичних аспектів.

Ключові слова: закон про кримінальну відповідальність, правова визначеність, судове тлумачення, *res judicata*

Lyashko D.V. Legal certainty in criminal law: doctrine and reality of law enforcement.

The purpose of the research is to identify the key discrepancies between the doctrinal interpretation of the rule of law element - the principle of legal certainty – and its practical implementation in the criminal law system of Ukraine.

The article presents a comprehensive theoretical analysis of the principle of legal certainty of the law on criminal liability. The main approaches to understanding and interpreting the concept of legal certainty are revealed.

It is established that legal certainty is an element of legal doctrine, a guarantee of fair trial and a universally recognized principle of law which establishes requirements for legal acts in terms of: logical presentation, clarity of wording, transparency, consistency and predictability of amendments.

The author examines its role in ensuring the stability, predictability and fairness of criminal proceedings. It analyzes the major shortcomings of the legal regulation of the requirements of legal certainty of criminal law, specifically the absence of its formal enshrinement in national legislation.

The main scientific studies, criminal legislation and judicial practice in this area are reviewed.

The author identifies the primary factors hindering the implementation of the principle of legal certainty in Ukrainian criminal law: insufficient clarity of legal provisions, legal gaps and conflicts, legislative

instability, broad discretionary powers of public authorities, inconsistency in judicial interpretation, and challenges in legal practice. It is stated that ensuring the certainty of the law on criminal liability is not only a theoretical issue but also a real practical problem which requires urgent solution.

The article formulates conclusions regarding the current state of legal certainty in Ukrainian criminal law. It is established that the absence of a legislative definition of the concept of legal certainty, and the failure to identify and consolidate its main elements leads to its actual ineffectiveness.

The scientific novelty of the study lies in the application of a comprehensive approach to analyzing the problem of legal certainty in criminal law, and in the combination of theoretical and practical aspects.

Key words: law on criminal liability, legal certainty, judicial interpretation, *res judicata*

Постановка проблеми. Правова визначеність, від англ. «*legal certainty*» є фундаментальним принципом юриспруденції та загальною вимогою верховенства права. Хоч цей інститут прямо не закріплений на рівні законодавства України його елементи та вимоги прослідковуються у положеннях окремих нормативних актів, міжнародних конвенцій та знаходять своє розгорнуте тлумачення у правових позиціях національних та європейських судів. У статті проаналізовано особливості реалізації принципу правової визначеності у кримінальному законодавстві, зокрема розбіжності між його доктринальним розумінням та фактичним впровадженням. Виокремлено ряд системних проблем, які свідчать про необхідність вдосконалення кримінального законодавства для забезпечення його ефективності та послідовності, зокрема: нечіткість формулювань, бланкетність диспозицій, часті та несистемні зміни правових норм, несталість судового тлумачення, зворотна дія, тощо. Обґрунтовано думку, що відсутність гарантії правової визначеності кримінального законодавства здатна зумовити несправедливість кримінального правосуддя, втрату суспільної довіри до правових механізмів та як наслідок, істотні порушення прав людини.

Метою дослідження є комплексний аналіз стану правової визначеності законодавства України про кримінальну відповідальність, виокремлення розбіжностей між її доктринальними положеннями та практичним втіленням.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Як загальне правове поняття правова визначеність досліджувалася багатьма вченими: А. Дайсі, В. Кернз, М. Козюброю, М. Магрело, Ю. Матвєєвою, В. Панкратовою, С. Погребняком, А. Татам, Ф. Фуллер, Ф. Хаєком та ін..

Безпосередньо питання правової визначеності кримінального права України розкриті у працях П. Андрушка, А. Музики, В. Навроцького, Н. Панченка, М. Панова, В. Тертишника, М. Хавронюка та ін. Про актуальність їх робіт свідчить розробка проекту нового Кримінального кодексу України та пов'язані з цим питання гармонізації кримінального права України зі стандартами Європейського Союзу.

Самостійним напрямком наукових досліджень, яким займалися З. Загинеї-Заболотенко, О. Пушняк, Д. Скрипник, Т. Фулей та деякі інші науковці, є питання впливу на правову визначеність результатів судового тлумачення кримінального закону Верховним та Конституційним судами, темпоральних умов дії їх правових висновків, забезпечення сталості судової практики та остаточності судових рішень, в поєднанні з розумною можливістю їх перегляду у випадках виявлення нових обставин, які могли б мати істотний вплив на результат розгляду справи.

Про актуальність проблеми свідчить і наявність численних рішень Конституційного суду України, аналіз яких дозволяє не лише виокремити теоретичні проблеми правової визначеності кримінального законодавства, а й недоліки її практичної реалізації.

Віддаючи належне наведеним напрацюванням слід водночас констатувати, що питання реалізації принципів правової визначеності кримінального законодавства України залишається не розкритим, що зумовлює необхідність здійснення подальших наукових досліджень у цьому напрямку та підтверджує їх актуальність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова (юридична) визначеність є вагомим елементом правової доктрини, запорукою справедливого судочинства та загальним принципом права. Вона встановлює вимоги до нормативно-правових актів, щодо логічності їх викладу, чіткості формулювання, прозорості, послідовності та передбачуваності механізму внесення змін.

Традиційний підхід до розуміння поняття правової визначеності запропонований у працях: Ф. Гаєка, А. Дайсі, Р. Дворкіна, М. Козюбри, С. Погребняка, В. Смородинського, Л. Фуллера, М. Хавронюка, тощо, відповідно до якого правова визначеність розглядається, як складовий елемент ширшого поняття – принципу верховенства права. Цей же підхід прослідковувався у рішеннях Конституційного Суду України:

«Верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система права, і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, зокрема, в контексті таких

основоположних його складових: принцип законності, принцип поділу державної влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності, принцип справедливого суду» (п. 4 Рішення Великої Палати КСУ від 22.09.2019 р. № 6-рп/2019) [10]. «Одним із елементів конституційного принципу верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями; обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної» (пп. 3.1 мотивувальної частини Рішення КСУ від 29.06.2010 № 17-рп/2010) [8].

Аналіз праць С. Головатого, В. Навроцького вказує на наявність також і іншого підходу, згідно з яким правова визначеність розглядається, як самостійний принцип права, вимога існування правових норм, їх особлива ознака.

Цікавим є те, що попри значний науковий інтерес поняття правової визначеності не закріплене на рівні законодавства України, що зумовлює можливість різного тлумачення його змісту та, як наслідок, проблеми з практичним застосуванням. На міжнародному рівні цей принцип був визнаний з прийняттям Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини 1950 року), надалі ЄКПЛ, в статті 6 якої гарантується право на справедливий судовий розгляд, з подальшим розширенням тлумаченням її змісту у рішеннях Європейського суду з прав людини.

Загальноприйнятим можна вважати підхід до тлумачення принципу правової визначеності, закріплений у Доповіді Венеційської Комісії «Про правовладдя» від 25–26.03.2011 (CDL-AD(2011)003rev), згідно з якою «юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були зрозумілими й точними, а також, щоб їхньою метою було забезпечення передбачності ситуацій та правовідносин» [2, с. 29].

У іншому рішенні від 11-12.03.2016 року «Мірило Правовладдя» (CDL-AD(2016)007) Венеційська Комісія зазначає „передбачність означає не лише те, що приписи акта права мають бути <...> передбачними за своїми наслідками: їх має бути сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю, аби суб'єкти права мали змогу впорядкувати свою поведінку згідно з ними" [4, п. 58].

Розгорнуте наповнення змісту принципу правової визначеності здійснюється завдяки практиці Європейського суду з прав людини (надалі ЄСПЛ), яка згідно вимог ст. 9 Конституції України визнається частиною національного законодавства та є обов'язковою для застосування національними судами.

Тож, відсутність юридичного закріплення поняття принципу правової визначеності на рівні національного законодавства не звільняє Україну, як члена міжнародної спільноти, від обов'язку гарантувати його дотримання в усіх сферах правовідносин, зокрема у кримінальному провадженні.

Водночас, аналіз стану реалізації правової визначеності у національному правозастосуванні свідчить про наявність системних проблем, які прослідковуються на різних рівнях правовідносин: від прийняття правових норм до їх практичного застосування. Існування цих проблем знижує рівень довіри до правової системи, істотно ускладнює реалізацію прав та свобод людини, створює перешкоди для правосуддя.

Тож, незалежно від обраного підходу до розуміння змісту правової визначеності навряд чи можна заперечити, що вона є складним та багаторівневим поняттям, яке складається з сукупності самостійних елементів та вимог, комплексне застосування яких, власне, і дозволяє забезпечити вимоги правової визначеності. Складовими елементами цього принципу визнаються вимоги: попереднього оприлюднення правових норм, чіткості та однозначності їх змісту, сталості та передбачуваності змін, остаточності судових рішень, незворотності дії правових актів у часі, легітимних очікувань (особа повинна мати можливість реалізувати свої права та сподіватися на те, що їх буде гарантовано).

Особливо відчутною є проблема правової визначеності у сфері кримінального законодавства, яке, зважаючи на свій карний характер, мало б забезпечувати максимально чітке формулювання норм щодо меж правомірної поведінки, логічність їх викладу, прозорість умов застосування, певну передбачуваність та зрозумілий механізм змін. Суб'єкт кримінальних правовідносин повинен мати можливість розуміти межі дозволеної йому поведінки, чітко знати які дії є злочинними, усвідомлювати наслідки порушень приписів, зокрема невідворотність покарання. Будь-які неточності чи двозначності змісту норм кримінального права є неприйнятними, адже можуть спричинити істотні порушення прав людини, далеко не усі з яких можуть бути виправдані.

Аналіз судової практики Європейського суду з прав людини у справах за участю України свідчить про наявність системних порушень принципу правової визначеності у сфері національного кримінального провадження.

Проведене дослідження дозволяє виокремити ряд викликів та проблем практичної реалізації принципу правової визначеності у кримінальному законодавстві України:

Проблеми юридичної техніки:

– *недостатня чіткість норм.* Диспозиції ряду статей Кримінального кодексу України (надалі ККУ) містять відкриті переліки, нечіткі формулювання та оціночні поняття (щире каяття, недбалість, опір, завідомо), щодо яких відсутнє усталене трактування та правозастосування.

Частина статей ККУ є більш ніж дискусійними. Для прикладу у ст. 255-1 ККУ встановлено кримінальну відповідальність за поширення в суспільстві злочинного впливу, яким є: «будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності». У вказаній нормі наявні оціночні поняття (авторитет, особисті якості чи можливості). Нею також визначено кримінальну відповідальність за дії, які не обов'язково можуть оцінюватися як злочинні («здійснює інший вплив на злочинну діяльність»). Скажімо, суб'єктами цього злочину цілком можуть стати зокрема адвокати, судді, депутати, тощо – професійна законна діяльність яких так чи інакше впливає на злочинність.

Нечітке формулювання закону в частині визначення того, які дії є злочином, зумовлює можливість його довільного (звуженого чи розширеного) тлумачення та суперечить вимогам законності кримінальної відповідальності. Згадаймо латинські вирази «nullum crimen sine lege» (ніякого злочину без закону) та «nulla poena sine lege» (ніякого покарання без закону), які стали принципами римського права та закріплені, серед іншого, в статті 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3], згідно з якими: не може вважатися злочинним діяння, яке не визнавалося злочином на момент його вчинення, а відповідно, не може бути покарання за нього. Або ж вираз «ubi jus incertum, ibi jus nullum» коли закон є невизначеним – закону немає. Тож чи дієюю є норма закону, за умови нечіткості її змісту?

Іншою проблемою є відсутність єдності у правозастосовній практиці, зокрема судовому тлумаченні змісту кримінально-правових норм, що створює можливість їх неоднозначного розуміння та застосування.

Слушною є позиція З. Загинеї-Заболотенко, В. Навроцького, М. Хавронюка та ін., які для подолання цієї проблеми пропонують доповнити кримінальний кодекс термінологічним розділом, у якому були б наведені визначення основних понять та принципів. Вирішення дослідженої проблеми передбачає необхідність забезпечення якості кримінального закону перш за все, шляхом покращення юридичної техніки, забезпечення логічності викладу норм, системності їх змін.

– *колізії та прогалини у законодавстві.* Йдеться про існування суперечностей між окремими нормами кримінального закону та відсутність достатнього регламентування окремих відносин, що зумовлює можливість варіативного правозастосування. Найменші прогалини у кримінальному праві здатні призвести до безкарності злочинних дій, а колізії – до несправедливого обвинувачення та притягнення до відповідальності за дії, які чітко не визначені як злочин.

Навіть при наявності електронних засобів пошуку правової інформації (які, як відомо, в Україні не є офіційними джерелами) кваліфікованому юристу потрібні багато часу та зусиль, щоб з'ясувати, чи становлять певні діяння правопорушення. Часто ці зусилля залишаються марними, якщо доводиться стикатися з ситуаціями колізії чи конкуренції правових норм, які не мають однозначного вирішення. Як тоді за таких умов можна розраховувати на те, що буде забезпечена правова визначеність, в умовах якої має жити будь-який громадянин [5, с. 62.]

– *бланкетність диспозицій кримінально-правових норм.* Стаття 92 Конституції України містить постулат, згідно з яким виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами. Статтею 3 ККУ також передбачено, що «Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України... Кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом.» Ст. 1 ККУ стверджує: «Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили».

Наведені норми формують певний декларативний принцип, згідно з яким виключно Кримінальним кодексом України, як єдиним національним кримінальним законом, визначаються межі злочинної поведінки. Очевидно такий підхід має на меті надати особі, яка ознайомилась з його змістом, чітко розуміти умовну межу, за якою її дії визнаватимуться злочинними і підлягатимуть покаранню. В дійсності ж, значна кількість статей Особливої частини ККУ містять бланкетні диспозиції, у формулюванні яких наведені посилання на інші нормативно-правові акти, які слід зауважити, також не завжди є стабільними та чіткими.

Розглянемо для прикладу статтю 263 ККУ, яка передбачає відповідальність за носіння, зберігання зброї без передбаченого законом дозволу. Цікавим є те, що національне законодавство

не містить Закону, який би регулював порядок поводження зі зброєю. Порядок надання дозволу на зброю закріплений Наказом МВС України від 21.08.1998 року № 622, який, водночас, є підзаконним нормативно правовим актом, тож не мав би застосовуватися під час правової кваліфікації дій особи за коментованою статтею ККУ. Звісно, з метою вирішення конкретної проблеми, судова практика сформувала чітку правову позицію щодо можливості застосування згаданого наказу в якості «закону» що передбачає порядок носіння, зберігання та використання зброї.

У рішенні від 31.05.2018 у справі № 127/27182/15-к Верховний суд зауважив, що: «норма ст. 263 КК України є субсидіарною і для розуміння незаконності поводження зі зброєю, вимагає аналізу відповідного закону. При цьому поняття «закон», яке використав законодавець, має розширене тлумачення і включає в себе законодавство у цілому, в тому числі нормативні акти, що регулюють відповідні правовідносини, порушення яких утворює об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст.263 КК України» [6].

Цікавим є те, що згодом, у Постанові від 04.12.2018 у справі № 161/3885/16-к Верховний суд, у складі іншої судової палати Касаційного кримінального суду прийшов до висновку, що: «Диспозицію частини першої статті 263 КК не можна вважати бланкетною, оскільки вона не посилається на інші закони чи нормативні акти у визначенні заборонених діянь, а визначає їх у своєму тексті» «Відсилка до іншого «закону» міститься не в диспозиції цієї норми, а у формулюванні умови, яка визначає, коли її диспозиція може бути застосована: «без передбаченого законом дозволу» [7, п. 22-23].

Звісно, ми можемо диспутувати щодо такого підходу та можливості наповнення змісту кримінально-правової норми шляхом судової правотлумачної діяльності. Проте, сама наявність можливості таких дискусій свідчить про реальність існуючої проблеми.

Непослідовність судового тлумачення.

Як бачимо, відсутність єдиного підходу до тлумачення та застосування норм кримінального права також чинить істотний вплив на передбачуваність судових рішень.

Попри те, що Верховний суд є гарантом забезпечення єдності судової практики, інколи він формує суперечливі правові позиції. Одна і та ж норма може тлумачитися по-різному в різні проміжки часу. Як наслідок, аналогічні судові справи можуть вирішуватися по-різному, що не слугує вимозі передбачуваності правозастосування та є істотним порушенням принципу правової визначеності.

Нестабільність законодавства.

До Кримінального кодексу України, з моменту його опублікування було внесено близько 270 змін. Здійснюючи аналіз законів про внесення таких змін М. Хавронюк зауважив, що значна частина з них набула чинності одночасно з їх оприлюдненням, тобто не передбачала можливості громадян ознайомитися з їх змістом, зокрема з огляду на їх обсяг та складність [12, с. 72-73].

Часті зміни кримінального законодавства спричиняють ситуацію, за якої провокористувач не встигає адаптуватися до нових вимог. Напрацьовані підходи та практика застосування норм втрачають актуальність. Існуюче судове тлумачення норм стає неефективним. Подібні зміни позбавляють правову систему передбачуваності, створюючи труднощі на усіх рівнях правозастосування.

Вказана проблема є особливо актуальною у сфері кримінального права. Як відомо, згідно з ч. 1 ст. 5 КК України «Закон про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі». Більше того, правило зворотної дії закону про кримінальну відповідальність поширюється і на його конкретну редакцію, яка максимально пом'якшує становище обвинуваченої особи.

Тобто, на відміну від усіх інших галузей права, де попередня редакція закону втрачає чинність одночасно з його викладенням у новій редакції (що надає законодавцю можливість пристосовувати спосіб правового регулювання до бажаної юридичної дійсності) кримінально-правові норми, які будь-яким чином поліпшують правове становище особи, завжди зберігатимуть чинність відносно цієї особи, незалежно від їх скасування чи зміни.

Загальновідомим у правовій спільності є випадок несистемного внесення змін до статті 72 ККУ якою врегульовано правила зарахування строку попереднього ув'язнення засудженого під час обчислення строку відбування ним покарання (Закон України від 26.11.2015 № 838-VIII, відомий як «Закон Савченко»). Згідно з цим законом один день попереднього ув'язнення зараховувався за два дні позбавлення волі (до того норма передбачала зарахування 1 за 1). В подальшому, Законом України від 18.05.2017 № 2046-VIII ч. 5 ст. 72 ККУ знову була змінена, фактично шляхом її повернення до попередньої редакції яка існувала до ухвалення закону Савченко. Проте, наслідком цих змін (з огляду на правило зворотної дії закону про кримінальну відповідальність, в редакції що поліпшує становище особи) стала ситуація, за якої особи, які вчинили злочин та трималися під вартою у період дії «закону Савченко» отримали право на зменшення терміну свого ув'язнення не

лише за час періоду його дії (з 24.12.2015 по 20.06.2017), а й за період після його зміни та ухвалення нового закону який регулював порядок зарахувань строків.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що правило зворотної дії закону в частині, що поліпшує становище особи, покладає на законодавця вимогу ретельного системного аналізу, прогнозування наслідків змін закону про кримінальну відповідальність. Фактично, галузь кримінального права є винятковою, адже будь-яка неточність чи двозначність норми (яка поліпшує становище підсудного) може спричинити непоправні наслідки, які не можна буде виправити звичайним внесенням змін до «неякісної» норми закону.

Зловживання дискреційними повноваженнями.

Як зазначав Ф. Гаєк: «дискреція – це шпарина, через яку може втекти свобода кожної людини» [1, с. 218]. Дійсно, використання оціночних понять без чітких критеріїв їх застосування, створює значний простір для неоднозначності. Чим ширшими є межі санкцій правової норми, тим меншою є правова визначеність щодо умов їх вибору, передбачуваності результатів розгляду справи. Право суду в окремих випадках призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, можливість звільнення від кримінальної відповідальності хоча і є доцільним, однак певною мірою порушує легітимні очікування потерпілого від злочину, вимоги правової визначеності.

Нечіткість норм та відсутність єдиної практики зумовлюють можливість довільного тлумачення та застосування закону правоохоронними органами, суддями, що може спричинити порушення прав людини а також зумовлює додаткові корупційні ризики.

Вбачається, що дискреція є необхідною, однак вона повинна бути обмеженою вимогами верховенства права (принципом розумності, пропорційності, тощо). Таким чином, доцільним є передбачення чітких законодавчих та нормозастосовних критеріїв обмеження дискреції функцій державних органів.

Невідповідність національного законодавства та правозастосовної практики стандартам Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Аналіз рішень ЄСПЛ щодо України дозволяє зауважити, що національне законодавство, як і практика його застосування часто не відповідають вимогам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема статтям 7 Конвенції (немає покарання без закону) та статті 6 (право на справедливий суд). Численні рішення ЄСПЛ на користь заявників свідчать про системні порушення принципу правової визначеності та якості закону.

Проблеми практичного правозастосування:

- Безліч спорів викликає і фактичне застосування правових норм органами слідства та суду, зокрема щодо кваліфікації дій особи, визнання їх злочинними, тощо. Розглянемо для прикладу поняття необхідної оборони, зокрема правило щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності за дії вчинені в виняткових випадках, які виключають перевищення меж необхідної оборони: захист від нападу озброєної особи, групи осіб, вторгнення в житло, тощо (вимога ч. 5 ст. 36 КК України). Наведена норма є доволі чіткою та дозволяє припустити безумовне виключення кримінальної відповідальності за дії пов'язані із захистом від протиправних посягань, у випадку існування перелічених умов. Водночас, практичне застосування цієї норми свідчить про те, що в переважній більшості такі особи зазнають кримінального переслідування, набувають статусу обвинувачених у суді, піддаються процесуальному примусу. І лише за наслідками тривалого судового розгляду, за наявності кваліфікованого захисту та належного обґрунтування отримують визнання правомірності своїх дій та їх виправдання. Фактично органи слідства, розуміючи недоцільність кримінального переслідування все ж ініціюють його, перекладаючи остаточне рішення у справі на суд, створюючи додаткове навантаження.

- практичною проблемою також є застосування інституту давності притягнення до кримінальної відповідальності, яке передбачає умовну неможливість притягнення до кримінальної відповідальності після спливу визначеного ст. 49 ККУ періоду часу, з моменту вчинення карного діяння. Перебіг давності може зупинятися якщо відносно підозрюваної особи застосовувалися заходи розшуку, про які її однак не завжди інформують у передбачений законом спосіб.

Слід зауважити, що наведений перелік проблем правової визначеності у кримінальному провадженні не є вичерпним. Такі проблеми є взаємопов'язаними, існують системно та здатні посилювати одна одну, створюючи істотні перешкоди для реалізації принципу правової визначеності у кримінальному провадженні.

Висновки. Проведене дослідження демонструє, що проблема реалізації принципу правової визначеності кримінального законодавства України є багатоаспектною, системною та має глибокі корені. Реалізація принципу правової визначеності у кримінальному праві України є предметом активних наукових дискусій. Недотримання його вимог органами слідства та національними судами усе частіше привертає увагу ЄСПЛ, що свідчить про необхідність зміни законодавства та підходів до його застосування.

Виявлені проблеми – нечіткість формулювань кримінально-правових норм, колізії та прогалини, нестабільність законодавства, відсутність єдності у правових позиціях під час тлумачення закону про кримінальну відповідальність, невідповідність правозастосування стандартам ЄКПЛ взаємопов'язані та посилюють одна одну, створюючи стан правової невизначеності. Сукупність цих проблем призводить до зниження рівня довіри суспільства до правоохоронних органів, суду, правосуддя в цілому.

Подолання згаданих проблем вимагає комплексного підходу, який включатиме вдосконалення законодавчої техніки, стабілізацію та кодифікацію законодавства, посилення ролі Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики, моніторинг та імплементацію стандартів Європейського суду з прав людини. Лише таким чином можна забезпечити належну реалізацію принципу правової визначеності у кримінальному провадженні в Україні та зміцнити верховенство права.

Вбачається необхідність проведення подальших досліджень шляхів зміцнення принципу правової визначеності, зокрема, завдяки удосконаленню національного кримінального законодавства та затвердження єдиних підходів до формування правових позицій Верховного суду щодо умов дії кримінально правових норм.

Водночас, не варто розглядати описані проблеми виключно з негативної сторони. Слід зауважити і про позитивні тенденції у забезпеченні правової визначеності закону про кримінальну відповідальність. Принципи права, цікаві тим, що вони є фундаментом регулювання. Вони завжди містять певний елемент неточності, можливості розвитку, доповнення змісту, зокрема шляхом їх тлумачення та практичного застосування.

Розглядаючи проблему чіткості кримінально-правових норм слід погодитися з утопічністю ідеї повного врегулювання усіх випадків застосування, сфер поширення. Суспільні відносини швидко змінюються, що виключає можливість їх досконалого попереднього врегулювання. Законодавцю доводиться шукати розумний баланс між достатнім регулюванням та надмірним формалізмом. У свою чергу, тлумачення і застосування закону залежать перш за все від юридичної практики, яка значно швидше здатна пристосовуватися до змін (той випадок коли дискреція є позитивною).

Аналіз динаміки судової практики останніх років також свідчить про те, що дедалі менше справ передається на розгляд до об'єднаної палати Верховного суду (органу який уповноважений розглядати виключні правові проблеми та формувати сталі правові позиції у разі наявності суперечливих рішень Верховного суду). Це є свідченням поступового природнього формування Верховним судом сталих правових позицій щодо тлумачення та застосування спірних кримінально правових норм. Верховний суд є вагомим елементом у забезпеченні єдності судової практики, яку він формує природним чином, коли для цього виникає необхідність.

Таким чином, правова визначеність кримінального права, як і будь який інший правовий принцип не є довершеною сталою величиною. Її слід радше розглядати як напрямок руху, ніж як завершений факт.

Вбачається, що виключно баланс якісної законодавчої техніки, обережних та системних законодавчих змін, вираженої судової практики що базується на глибокому аналізі та доктринальному аналізі спроможні наблизити рівень правової визначеності до бажаного ідеалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаєк Ф.А. Конституція свободи / Пер. з англ. М. Олійник та А. Королишина. Львів: Літопис, 2002. 556 с.
2. Доповідь про правовладдя. Ухвалено Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на її 86-му пленарному засіданні (CDL-AD(2011)003rev, Венеція, 25–26 березня 2011 року). *Право України*. 2019. № 11. С. 14–38. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001071764> (дата звернення: 05.06.2025).
3. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення: 05.06.2025).
4. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій: Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Страсбург, 18 березня 2016 р. Дослідження № 711/2013. CDL-AD(2016)007. Ориг. англ. Неофіційний переклад.
5. Навроцький В., Правова визначеність і забезпечення її реалізації у кримінальному праві України. *Право України*. 2017. № 2. С. 59–67. URL: <https://salo.li/18387DB> (дата звернення: 05.06.2025).
6. Постанова Верховного суду, справа № 127/27182/15-к, Київ. 31.05.2018. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74475834> (дата звернення: 05.06.2025).
7. Постанова Верховного суду, справа № 161/3885/16-к, Київ. 04.12.2018. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78628039> (дата звернення: 05.06.2025).

8. Рішення Конституційного Суду України. Справа № 17-рп/2010. Київ. 29.06.2010. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/17-rp/2010.doc> https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6_p_2019.pdf (дата звернення: 05.06.2025).
9. Рішення Конституційного Суду України. Справа № 6-р/2019. Київ. 20.06.2019. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6_p_2019.pdf (дата звернення: 05.06.2025).
10. Рішення Конституційного Суду України. Справа № 6-рп/2019. Київ. 20.07.2019. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2770>. (дата звернення: 05.06.2025).
11. Смородинський В.С. Правова визначеність. *Філософія права і загальна теорія права*. 2020. № 2. С. 185–201. DOI: <https://doi.org/10.21564/2707-7039.2.242858> (дата звернення: 05.06.2025).
12. Хавронюк М.І. Щодо [не]відповідності Кримінального кодексу України принципу юридичної визначеності. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Т. 8. С. 69–84. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2021.8.69-84> (дата звернення: 05.06.2025).